

Г. П. ПІВТОРАК

Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, м. Київ, Україна
Електронна пошта: muzling@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-0646-694X>

**УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ ЕТНОМОВНІ
ВЗАЄМИНИ ДАВНЬОГО ПЕРІОДУ**

У статті розглянуто етнічні та мовні взаємини українців і поляків в історичній ретроспективі. Проміжне становище України між Польщею та Росією спричинилося до політичних спекуляцій щодо самотності української нації та української мови. Відзначено, що російські великодержавні шовіністи вважали і вважають українців росіянами, які «ополячилися», а українську мову — «російсько-польським діалектом», детально висвітлено основні етапи побутування цієї шовіністичної вигадки, підкреслено, що антинаукові твердження про українську мову поширювалися переважно через владні структури та на побутовому рівні, а не серед професійних філологів. З іншого боку деякі польські політики заявляли, що українці — це поляки, які зазнали російського впливу.

У пропонованій статті на основі достовірної наукової бази висвітлено етнологічні процеси у слов'янських Вісло-Одеському та Наддніпрянському ареалах у доісторичний (дописемний) період, етапи паралельного формування поляків та українців як окремих етносів у другій половині I тис. н. е. і первісну самотність їхніх мов. З'ясовано, що безпосередній вплив польської мови на правобережні українські говори відбувався аж після розпаду Київської Русі у період входження українських земель до складу Великого Князівства Литовського та Речі Посполитої, але він не був настільки значущим, щоб змінити структуру української мови. Подано докладну інформацію про запозичення польських слів у середині XIX ст. переважно з науково-культурної і технічної термінології й наголошено, що вони проникали через художню та наукову літературу лише в західноукраїнський (галицький) варіант літературної мови, а потім його здобутки було використано в процесі формування єдиної української літературної мови на базі середньонаддніпрянських говірок у першій половині XX ст.

Особливу увагу звернено на те, що на різних історичних етапах відбувався і зворотний процес — польська мова зазнавала впливів української, запозичуючи у свій лексичний фонд численні українізми.

Ключові слова: археологічна культура, поляни, поляки, мовний вплив, полонізми, неологізми, лексичні запозичення, польське посередництво, міжмовна інтерференція, народно-розмовне мовлення, український лексичний фонд.

Походження будь-якого народу і його мови (тобто етногенез і глотогенез) завжди цікавили й цікавлять як науковців, так і широкий загал суспільства. Тому й не дивно, що ця проблематика часто із суто наукової перетворюється-

ся на політичну й стає предметом різних спекуляцій, які нерідко набувають навіть рангу державної доктрини. Яскравим прикладом цього було й залишається проміжне становище України між Заходом і Сходом, а точніше кажучи, — між Польщею та Росією і проблеми, пов'язані з цим сусідством.

Як відомо, поляки, українці й росіяни — це слов'янські народи, хоч і належать до різних класифікаційних груп (західні та східні слов'яни). Оскільки українці є сусідами поляків та росіян, цілком природно, що в них (особливо на суміжних територіях) є чимало спільного як з одними, так і з іншими в мові, фольклорі, побуті, звичаях. Такі подібності дали у свій час підстави деяким польським політикам і навіть науковцям вважати українців поляками, які зазнали російського впливу, тобто стали зросійщеними поляками. Натомість російські шовіністи твердили, що українці є росіянами, які внаслідок несприятливих політичних умов опинилися в польській державі й поступово ополячилися. Отже, й українську мову вони вважали «російсько-польським діалектом». У пропонованій статті ми зупинимось лише на українсько-польському аспекті цієї значно ширшої проблеми.

Фальсифікацію етно- і глотогенезу українців започаткував у російській історіографії знаменитий російський учений і письменник М. В. Ломоносов понад 200 років тому. Ще в середині XVIII ст. у своїх філологічних працях він писав, що «малоросійський діалект через сусідство з поляками й унаслідок того, що вони тривалий час панували над Східною Галичиною, змішався з польською мовою й від того “зіпсувався”» [Ломоносов : 83, 608]. Цю ломоносовську тезу підхопили й деякі російські політики, історики та філологи, і вже на початку XIX ст. вона вважалася незаперечним фактом.

Шовіністично налаштований російський літератор, письменник і видавець М. І. Греч вважав, що «малоросійське наріччя виникло й зміцніло внаслідок тривалого панування поляків над південно-західною Росією і може вважатися діалектом польської мови» [Греч : 12]. Його підтримали й перелякані царські чиновники після польського повстання 1830–1831 рр. проти панування Російської імперії, коли їм скрізь увижалася «рука Варшави».

Антинауковий погляд на українську мову як на діалект польської мови, який виник нібито після занепаду Київської Русі в результаті змішування московської мови з польською, панував у першій половині XIX ст. навіть серед деяких московських філологів, з якими полемізував видатний український учений і громадський діяч М. О. Максимович. Цей погляд ще дужче утвердився серед російських урядових кіл і реакційної преси після січневого повстання 1863–1864 рр. проти царизму на теренах Польщі, Литви та Білорусі. Тож не випадково тогочасний міністр внутрішніх справ Росії П. О. Валуєв своїм циркуляром від 18 липня 1863 р. заборонив друкування на території Російської імперії книг українською мовою. Посилаючись на думку «більшості малоросіян», тобто якихось малоросійських українофобів, він стверджував, що «ніякої особливої малоросійської мови не було, немає й бути не може», що «наріччя [малоросів], уживане простолюддям, є та ж сама російська мова, тільки зіпсована впливом на неї Польщі», та що «російська мова така ж зрозуміла для малоросів, як і для великоросів і навіть зрозуміліша, ніж тепер створювана для них деякими малоросіянами, й особливо поляками так звана українська мова» [Лемке : 302–304].

Наведена позиція міністра внутрішніх справ царської Росії стала державною доктриною. Царські чиновники на місцях, проводячи посилену політику зросійщення України, охоче використовували валуєвську «теорію» й

навіть намагалися її вдосконалювати. Наприклад, полтавський губернатор О. К. Багговут у 1914 р., звертаючись із таємним листом до міністра внутрішніх справ, серед численних пропозицій і заходів, спрямованих проти українського народу, пропонував призначити субсидії деяким газетам у Києві, Харкові, Полтаві, Катеринославі та ін. з метою посилення боротьби проти українців. На його думку, у тих газетах необхідно доводити ідентичність великоросів та українців і пояснювати, що малоросійська мова утворилася шляхом колонізації в давніші часи російської мови. Роз'яснити, що «україна» означає «окраїна» держави і що українського народу ніколи не було [Півторак 2014 : 172–173]. Про українську мову як штучно створену поляками часто писала й шовіністична газета «Кієвлянинь».

Слід відзначити, що антинаукові твердження про українську мову як зіпсований поляками діалект російської мови поширювалися переважно через владні структури та на побутовому рівні. Серед професійних філологів початку ХХ ст., навіть тих найреакційніших професорів деяких імператорських університетів, що ненавиділи українську мову й зневажливо називали її «жаргоном» (як, наприклад, професор славістики Київського університету Т. Д. Флоринський), ніхто не опускався так низько, щоб ризикнути своїм професійним авторитетом і підтримати таку нісенітницю.

Цікаво, що версія про російсько-польський мовний гібрид поширилася також і на білоруську мову. Дехто сприймав (і ще сприймає!) її також як російську мову, «зіпсовану» польськими впливами на теренах колишньої царської Росії. Однак ніхто з апологетів такого погляду не замислився над тим, чому визнана ними взаємодія двох тих самих мовних компонентів (російського та польського) на сусідніх територіях дали такий різуче відмінний результат — дві різні слов'янські мови — українську та білоруську.

Усе це було досить давно, і здавалося б, можна вже про це й забути, якби не прикрий факт, що ті псевдотеорії нині бурхливо відроджуються. Цей процес розпочався в 90-х роках минулого століття після краху радянської імперії й проголошення незалежності України, коли її недоброзичливі з усіх сил намагалися перешкодити утвердженню української державності й функціонуванню єдиної державної української мови, довести нібито її неспроможність виконувати державницькі функції й для цього повернулися до царських методів фальсифікації її походження.

Особливо постаралися в цьому напрямку російські шовіністичні організації в Києві та в інших містах, такі як «Русский блок», «Общество русской культуры», «Киевская Русь», «Фонд поддержки русской культуры на Украине» тощо. Вони час від часу друкували або фінансували антиукраїнські публікації у відроджених після 1990 р. російськомовних газетах «Киевские ведомости», «Кієвській телеграфъ», «Кієвлянинь» та ін. У тих статтях і в спеціальних брошурах проблему походження українців та української мови поставлено з ніг на голову, знову повторюється заявлена теза про українську мову як «російсько-польський діалект» [Железний 1995; Железний 1998]. І хоч ці інсинуації не мають нічого спільного ні з наукою, ні з реальною дійсністю, ні зі здоровим глуздом, певна частина нашого дезорієнтованого і деморалізованого суспільства, особливо ті, які беззастережно вірять друкованому слову, сприймають такі нісенітниця як історичну правду.

Отже, проблема походження українців та української мови, а у зв'язку з цим і проблема походження поляків та їхньої мови, знову стали актуальними і потребують глибокого, всебічного й об'єктивного аналізу.

Витоки польського й українського етносів губляться у глибині віків, у так званому доісторичному (дописемному) періоді, від якого ми не маємо жодних писемних артефактів, а відтак і прямих та достовірних свідчень. Тож усі міркування, твердження й висновки з цих проблем не можуть вийти за межі припущень і гіпотез, хоч, можливо, й досить вірогідних.

Можна цілком упевнено стверджувати тільки те, що як поляки, так і українці почали формуватися як окремі етноси лише після розпаду так званої праслов'янської етномовної спільності, тобто від V–VI ст. н. е. До того часу говорити про існування окремих слов'янських етносів немає жодних підстав. Лише від середини I тисячоліття н. е., після так званого Великого переселення народів і падіння в 476 р. Західної Римської імперії, коли суспільно-політична ситуація в Європі стабілізувалася, простежується формування окремих європейських етносів, розміщених у зоні безпосереднього впливу Римської імперії — французів, іспанців, англійців, німців, румунів та ін., а разом з ними також чехів, поляків, українців та інших слов'ян.

Становлення поляків як окремого етносу в другій половині I тисячоліття н. е. польські історики пов'язують з найдавнішою слов'янською територією (тобто прабатьківщиною) слов'ян, що містилася, за їхньою версією, у межах сучасної Польщі між Віслою та Одером (так звана Вісло-Одерська гіпотеза походження слов'ян) [Lehr-Splawiński 1946; Kostrzewski; Moszyński; Rudnicki]. Зоною формування українського етносу інші дослідники, зокрема й українські історики та філологи, вважають великий ареал між Карпатами і середнім Дніпром і пов'язують його зі склавинами та східною частиною антів [Niederle; Рыбаков 1982 : 11–55; Баран В. Д., Баран Я. В. : 208]. Традиційно вважається, що ці процеси відбувалися незалежно один від одного. Однак елементарна логіка дозволяє апріорно припустити, що між формуванням праполяків та праукраїнців як первісних етносів міг існувати певний зв'язок.

По-перше, самоназва поляків та їхньої країни Polska явно пов'язані з поняттям «поле» і слов'янськими племенами полян. Проте загальновідомо, що поляни жили також і на Середній Наддніпрянщині, заснували Київ і стали етнічним ядром Київської Русі. Чи були це різні, не пов'язані між собою племена, чи, можливо, спочатку існувало єдине слов'янське плем'я полян, яке згодом розділилося? Якщо історично це єдине плем'я, постає проблема його первісної території, часу й шляхів міграції його частин у Повіслення та на Наддніпрянщину. Вірогідної відповіді на ці питання поки що немає.

Літописні свідчення про полян скупі й непевні. В Іпатіївському списку «Літопису руського» (тобто «Повісті минулих літ») ідеться про те, що від первісного місця поселення по Дунаєві «де єсть нині Угорська земля і Болгарська», слов'яни «розійшлися по землі і прозвалися іменами своїми». Під натиском волохів дунайські слов'яни «прийшовши, сіли на Віслі і прозвалися ляхами. А від тих ляхів [пішли одні, що] прозвалися полянами... Так само й ті ж слов'яни, прийшовши, сіли по Дніпру і назвалися полянами» [ЛР : 2]. Аналогічні твердження містить і Лаврентіївський список «Повісті минулих літ»: «Коли волохи напали на слов'ян дунайських і поселилися серед них, і гнобили їх, то слов'яни ті прийшли й сіли на Віслі й прозвалися ляхами, а від тих ляхів пішли поляни. Також і ті слов'яни прийшли і сіли по Дніпру і прозвалися полянами» [ПВЛ : 24–25]. Поляни, що жили самі по собі, як ми вже казали, були слов'янського роду і [тільки потім] прозвалися полянами» [Там же : 30–31].

У Радзивилівському списку «Повісті минулих літ» перед легендою про заснування Києва читаємо про те, що «поляни ж жили осібно і володіли своїми родами, бо і до цієї братії були [вже] поляни, і жили кожен зі своїм родом на своїх місцях і володіли родом» [РЛ : 13; PMLKS : 21]. З цього свідчення не зовсім ясно, чи йдеться про тих самих полян, чи про якихось інших, історія яких невідома. У зв'язку з цим слід сказати, що достовірна інтерпретація стародавніх писемних джерел, зокрема й літописних текстів, ще й до цього часу залишається проблематичною, і можна лише сподіватися, що в майбутньому завдяки новим успіхам історичних наук (насамперед археології та антропології, а також текстології та палеографії) й удосконаленню методики дослідження відомих і новознайдених давніх артефактів матеріальної та духовної культури більшість проблем доісторичного періоду життя слов'ян, що нині висвітлюються на рівні гіпотез, припущень або відвертих фантазій, будуть переконливо доведені чи аргументовано спростовані.

По-друге, з мовного погляду увагу дослідників привертає близькість лексичного фонду польської та української мов, тобто досить значна кількість спільної для обох мов лексики, яку важко пояснити лише праслов'янською лексичною спадщиною та міжмовними контактами в пізніший історичний період. Адже ця спільна лексика значною мірою стосується найдавніших сфер людської діяльності — хліборобства, ремесла, довілля і т. ін. Це може свідчити про дуже давні й глибокі зв'язки обох народів, а, можливо, і про їхні спільні генетичні корені та витоки.

На основі літописних свідчень напрошується припущення, що первісні слов'яни з Наддунайщини просувалися на північ спочатку єдиним потоком, який потім розділювався на дві частини: одна з них пішла у Вісло-Одерське межиріччя, а інша — на Середню Наддніпрянщину. У такому разі їхніх нащадків можна було б уважати близькими родичами й твердити про ще доісторичну спорідненість предків поляків та українців. Однак інші відомі й переконливі наукові дані — археологічні, історичні та лінгвістичні (насамперед гідронімічні) цього не підтверджують.

Згідно зі свідченнями археології та лінгвістики, ще на початку пізньопраслов'янського періоду (I–V ст. н. е.) етнічна й мовна спільність праслов'ян розпалася на західні і східну підгрупи з розмежуванням їх приблизно по Західному Бугу. В археології ці підгрупи співвідносяться з пшеворською та зарубинецькою культурами.

Пшеворська культура (кінець III ст. до н. е. — початок V ст. н. е.) виникла між Одером і Західним Бугом (територія сучасної середньої та південної Польщі) внаслідок дальшої еволюції праслов'янських племен та змішування їх з іншими племенами (насамперед з провідними в Одерському регіоні германцями й кельтами). Синхронна з нею зарубинецька культура (III ст. до н. е. — II ст. н. е., назва походить від с. Зарубинці на Переяславщині, де вперше знайшли її рештки) сформувалася між Західним Бугом, Прип'яттю, Россю, Тясмином та в басейнах Березини, Сожа і Десни. Її центр містився на Середній Наддніпрянщині в ареалі майбутніх полян [Півторак 1988 : 39, 40].

Культура пшеворських племен певним чином впливала на особливості деяких археологічних культур східніших ареалів. У зв'язку з цим привертає увагу постійний приплив у Прикарпаття населення з Північно-Східної та Центральної Європи, зокрема і з Вісло-Одерського межиріччя, що тривав протягом усього ранньоримського періоду аж до кінця II ст. н. е. [Вакулен-

ко : 16; Баран В. Д., Максимов : 24–26]. За таких обставин поява в Карпатсько-Дністровському регіоні ранньослов'янського населення з діалектами західно-праслов'янського типу вже в той час цілком вірогідна. У майбутньому воно не раз поповнювалося новими потоками переселенців із західної частини праслов'янського (потім — пралехітського) етномовного ареалу. Специфічні гірські умови життя сприяли консервації мовних особливостей слов'ян цього регіону і формуванню «карпатизмів», що з часом, мабуть, стали однією з причин виразної своєрідності карпатських і прикарпатських говорів.

Складні етнічні й мовні процеси на давніх праслов'янських землях відбувалися у II–IV ст. н. е. (за класифікацією акад. Б. О. Рибаківа, це черняхівсько-пізньопшеворський період).

Черняхівська культура (кінець II–IV ст. н. е., назва походить від с. Черняхів Кагарлицького району на Київщині) виникла на основі зарубинецької та пізньоскіфської культур Нижньої Наддніпряни на значній території від Південного Полісся на Півночі до Північного Причорномор'я на півдні й від Задунайщини на південному заході до сучасних Сумщини й Курщини на південному сході [Півторак 1988 : 43]. Це була поліетнічна культура. У лісостеповому Дніпро-Дністровському межиріччі розселилися слов'яни різного походження: нащадки колишніх слов'ян-сколотів, колонізаційні групи слов'янських племен пізньозарубинецької культури, слов'яни й германці пшеворської культури тощо. Основну масу пшеворських переселенців у північнопричорноморських областях становили вихідці з Вісленського регіону, тобто слов'яни [Седов 1979 : 92].

Слов'янський компонент пшеворської культури, яка відіграла значну роль в етногенезі поляків (зокрема й тамтешніх полян), на Наддніпряни був неістотним, проте в сприятливіших історичних умовах він міг би певним чином позначитися на етнічних процесах в ареалі майбутніх наддніпрянських полян, але цьому завадили іншоетнічні впливи. Адже пшеворські та зарубинецькі племена на Середній Наддніпряни розселилися серед іраномовного населення, і в процесі тісних слов'яно-іранських контактів, які, найвірогідніше, набули своєрідного слов'яно-іранського симбіозу, відбувалася поступова слов'янізація місцевого іраномовного населення й сприйняття слов'янами деяких істотних мовних та етнографічно-культурних іранських рис [Третьяков : 8; Седов 1979 : 99–100]. У цьому симбіозі своєрідні етномовні особливості пшеворських племен значною мірою знівельовалися.

Під час так званого Великого переселення народів у V–VI ст. н. е. сталися помітні зміни і в етногенетичній ситуації в середньому та південному ареалах Східної Європи. Слов'яни вісленського регіону пшеворської культури (найвірогідніше з ареалу пізнішої Молдовії та Підляшшя) розселилися в східному, західному та південному напрямках, поширившись на Волині, Верхній Наддніпряни, на наддунайських землях і в басейні Одера та Ельби. У пізньоримський час племена пшеворської культури перейшли Карпати й освоїли басейн Верхньої Тиси [Седов 1979 : 113; Баран В. Д., Максимов : 26, 32]. Але до ареалу пізніших наддніпрянських полян вони не дійшли.

У середині I тисячоліття н. е., як і раніше, найінтенсивніші етногенетичні процеси відбувалися в південній частині східнослов'янського ареалу. На величезній території від Середнього Дніпра до межиріччя Верхньої і Середньої Ельби та від Прип'яті до Верхнього Дністра, середньої й нижньої течії

Дунаю на VI ст. н. е. витворилася й стабілізувалася відносно єдина археологічна культура, що за особливостями кераміки дістала назву празького, або, за іншою термінологією, празько-корчацького, празько-житомирсько-корчацького, житомирсько-корчацько-колочинського типу [Рыбаков 1978 : 185–186; Русанова; Седов 1982 : 10; Баран В.Д., Максимов : 76–85]. Її творцями були нащадки слов'ян вісленського регіону пшеворської культури, що становили окрему локальну групу, деяка частина слов'янського населення черняхівської культури Наддніпрянщини та інших слов'янських і неслов'янських угруповань [Седов 1972 : 128; Седов 1979 : 117; Седов 1982 : 19; Русанова : 84; Баран В.Д. 1978 : 5–33; Баран В.Д., Максимов : 84–85]. Ареал празько-корчацької культури в загальних рисах відповідає території розселення склавинів, про яких писав візантійський історик готського походження Йордан [Йордан : 72].

У лісостеповій смузі Середньої Наддніпрянщини, включаючи середні течії Сули, Псла та Ворскли, за участю нових колонізаційних потоків з північніших територій в ареалі подільсько-дніпровського варіанта черняхівської культури в другій половині V–VI ст. н. е. виникла споріднена з ним культура пеньківського типу (назва походить від с. Пеньківка поблизу гирла р. Тясмин). Слов'яни пеньківської культури — це анти, про яких повідомляють Йордан та Прокопій Кессарійський [Рыбаков 1981 : 42; Седов 1982 : 28; Приходнюк 1983 : 191; Баран В.Д., Максимов : 91]. У пеньківський період тривала слов'янізація іранських племен, і їхні ослов'янені нащадки пізніше стали важливим етнічним компонентом південної частини полян. У їх формуванні участі нащадків пшеворської культури не було.

Основний ареал ранніх наддніпрянських полян містився в північному ареалі пеньківської культури на пограниччі Лісостепу та Степу. Археологічні артефакти дають підставу для припущення, що формування полян почалося на узбережжі р. Ірпінь та в районі майбутнього Києва, де жило слов'янське населення з керамікою житомирсько-корчацько-колочинського типу [Седов 1979 : 106; Седов 1982 : 108; Рыбаков 1980 : 36; Приходнюк 1980 : 81].

Наведений історико-археологічний екскурс засвідчує, що після розпаду праслов'янської етномовної спільності, починаючи від середини I тисячоліття н. е., періодично відбувалися міграції населення з вісло-одерського ареалу в східному напрямі. Первинність цього ареалу підтверджує також гідронімія. За спостереженням польських дослідників Т. Лер-Сплавінського та С. Роспонта, саме басейни Одера й Вісли становлять зону первісної гідроніміки, а Середня Наддніпрянщина — це зона з похідними словотвірними формами від первинних гідронімів [Lehr-Spławiński 1960 : 5–22; Rospond : 109–170]. Проте говорити про прямий вплив протолехітських племен на розвиток етнокультурної ситуації в ранніх протоукраїнських ареалах немає підстав.

Локалізація ранніх етносів Центральної та східної Європи за археологічними, історичними, гідронімічними чи будь-якими іншими свідченнями завжди схематична й дуже умовна, оскільки дослідник має зважати на рухомість етнічних ареалів, на співіснування різних етносів навіть у межах одного ареалу, на розмитість і нестійкість давніх етнічних меж та взаємопроникливість етнічних територій, зокрема й праслов'янських та ранньослов'янських [Трубачев 1974 : 60–61; Трубачев 1982 : 12–24]. Зважаючи на це, можна припустити, що деякий вплив пралехітських і ранньолехітських племен на формування праукраїнських етномовних ареалів пізнішої

Галичини й частково Поділля та Волині міг відбуватися на наступному історичному етапі консолідації слов'янських племен і появи раних суспільних формувань державницького типу.

Джерела IX ст. н. е. називають такі союзи прапольських племен: вісляни (у верхів'ях Вісли), поляни (у басейні середніх течій Одера та Варти). Окремим був союз волінян на острові Волін (у Балтійському морі) та в пониззі Одера. Під кінець X ст. н. е. із союзів племен на території Польщі виникла єдина держава, основним ядром якої стали поляни й на чолі якої були полянські князі з династії П'ястів. До цієї держави увійшли всі власне польські племена [Кухаренко : 129; Lehr-Spławiński 1966; Martel : 318; Klemensiewicz : 347–348, 350–352; Вінценз : 37–41]. Наддніпрянські поляни наприкінці IX ст. стали основою протоукраїнської держави — Русі, яка в російській історіографії XIX ст. дістала назву «Київська Русь».

Безпосередній вплив польської мови на говори протоукраїнського Правобережжя відбувався вже після розпаду Київської Русі й був зумовлений певними історичними обставинами.

Як відомо, у другій половині XIV ст. усі білоруські й більшість українських земель (Київщина, Переяславщина, Чернігівщина, Волинь і південно-східне Поділля) увійшли до складу Великого Князівства Литовського, а Галичина та південно-західне Поділля були захоплені Польщею. Угода про династичний союз між цими двома державами (Кревська унія 1385 р.) поклала початок соціально-політичному і культурному впливу магнатсько-шляхетської Польщі на Литву, зокрема й на руські (українські) землі. Унаслідок Люблінської унії 1569 р. Велике Князівство Литовське та Королівство Польське створили польсько-литовську федеративну державу — Річ Посполиту, що існувала понад два століття (до 1795 р.). У її елітарній культурі панувала, крім латини, також польська мова, яка впливала й на загальну мовну ситуацію в державі й стала інструментом окатоличення та ополячення місцевого українського населення.

Після Люблінської унії польський сейм вирішив відібрати у Великого Князівства Литовського нібито споконвічно польські землі. Маючи вже Холмщину, Галичину й Поділля, він ухвалив приєднати до Польщі також Підляшшя, Волинь, Брацлавщину та Київщину [Крип'якевич: 128].

У колонізаційному поході на українські землі провід вели польські магнати. «Магнатські роди зайняли величезні простори, створюючи справжні латифундії, до яких належали сотні сіл, десятки містечок і замків, цілі простори провінцій». Вони «були необмеженими володарями своїх областей, бо звичайно держали і найвищі становища в адміністрації — воєвод, каштелянів, старостів; вони безоглядно проводили свої плани, не рахуючись ні з якими перешкодами<...> Разом з магнатами сунула в Україну дрібна польська шляхта, голодна й незаможна, що при панах і собі сподівалася доробитися маєтків і багатства. Такі чужосторонні зайди ставали у панів за слуг, економів, орендарів, старшин у магнатських військових частинах тощо і разом зі своїми покровителями визискували місцеве населення» [Там же : 140]. Міста, особливо в Західній Україні, були спольщені. Саме в містах була адміністрація, діяли ремісники та купці, функціонували польські еліти, унаслідок чого мова українських мешканців тих міст часто зазнавало впливу польської мови. «Але українське населення, що жило в передмістях, поза мурами міста, було дуже численне, мало зв'язок з селянською масою і почувало за собою силу, — природним розгоном втискалось до міста і вело боротьбу із

польською верхівкою» [Там же : 145]. Села також залишалися україномовними, і польський вплив там був мінімальним.

Українське населення сприймало польських колонізаторів та їхніх прислужників як своїх ворогів. Відтак і чужа для нього польська мова не могла бути привабливим об'єктом для наслідування. Тому її вплив на українську мову відбувався головним чином не через контакти українських селян з польськими панами, як вважають А. Железний та його однодумці, а набагато складніше.

Значна частина запозичень з польської мови в українську потрапила через давню писемно-літературну мову. Як відомо, у Великому Князівстві Литовському державною мовою була українсько-білоруська писемна ділова мова (за тодішньою термінологією — руська, але ж не російська!). Унаслідок політичного альянсу цього князівства з Польщею до державної канцелярської мови стали активно проникати полонізми [Stang Chr. S : 166]. Серед них у XIV–XVII ст. переважала суспільно-політична та адміністративна лексика, а з XVI ст. лексико-семантичні групи запозичених полонізмів активно поповнювалися юридичними, військовими, професійними, абстрактними термінами, побутовою лексикою і т. ін.

Як відзначив Т. Лер-Сплавінський, «мова літературних творів XVII–XVIII ст. була перенасичена польськими словами, українізованими шляхом додавання українських закінчень, була значною мірою штучно створеною і мала слабкий зв'язок з живою побутовою мовою народу» [Lehr-Splawinski, 1928 : 49].

«Частина запозичених слів була фонетичними, морфологічними або лексичними відповідниками вже існуючих в українській мові одиниць, частина — власне неологізмами (адміністративна, правова, оцінна, релігійна лексика). Мовні елементи польського походження сприймалися як стилістично чи емоційно забарвлені варіанти або синоніми українських відповідників<...> Польська мова впливала не лише на лексичну, а й на граматичну систему української мови, зокрема, на синтаксис» [Гонтарук : 101].

Крім численних полонізмів, українсько-білоруська писемно-літературна мова сприйняла багато запозичень також з латинської, чеської, німецької та інших мов і через свою штучність та відірваність від народної мови стала непридатною для подальшого функціонування як літературної мови. Її функції перейняла нова українська літературна мова, сформована на народній основі, першим кодифікатором якої був, окрім менше знаних попередників, І. Котляревський.

Частина польських лексичних запозичень увійшла і в українське народнорозмовне мовлення, проте їх кількість і значення не були настільки великими, щоб змінити структуру мови й надати їй нової якості. Крім цього, польські запозичення проникали в українську мову внаслідок міжмовної інтерференції та через мову художньої літератури.

На середину XIX ст. в Західній Україні сформувався своєрідний (галицький) варіант української літературної мови зі специфічними ознаками на різних мовних рівнях, зокрема і з досить численними полонізмами [Матвіяс : 41–92]. У Східній Україні він ставав поступово відомим насамперед через те, що східноукраїнські письменники, позбавлені можливості друкуватися в Російській імперії, публікували свої твори в західноукраїнських виданнях. Передплачуючи їх, східноукраїнська інтелігенція засвоїла чимало західноукраїнських, польських, німецьких та інших лексем іншомовного походження.

Наприкінці XIX — на початку XX ст. у Східній Україні точилася дискусія про шляхи творення єдиної літературної мови та про місце в ній локальних елементів, зокрема галицьких запозичень з численними полонізмами [Русанівський : 252–255, 272–273]. Ключове питання про те, на яку діалектну базу має спиратися українська літературна мова — наддніпрянську чи галицьку, було розв'язане на користь Наддніпрянщини, але з урахуванням здобутків західноукраїнського варіанта літературної мови. Як відзначав В. Чапленко, «потроху став вироблятися компромісовий стан: відкидалися рішуче переважно побутові галицькі “барбаризми”<...>, а засвоювалися наукові та промислово-технічні назви й вислови навіть у галицькому генетично польському оформленні» [Чапленко : 225; Русанівський : 273].

Польська мова стала посередником для запозичення в українській лексичний фонд великої кількості слів з науково-культурної і технічної термінології німецького та латинського походження [Richhardt : 122]. За різними оцінками, у лексиці сучасної української мови є близько 1700 загальноживаних і діалектних полонізмів.

Галицизми та польські запозичення, які легко закріпилися в українській літературній мові, не обмежувалися лише науковою, промисловою, технічною та професійною лексикою, а й широко увійшли в щоденний народний побут. Проте, не властиві центральним та лівобережним говорам, вони тривалий час сприймалися як чужорідні й не бажані вкраплення на тлі звичної народнорозмовної лексики — споконвічно української або запозиченої в різний час із російської та інших мов. Наведемо декілька найхарактерніших прикладів лексичних протиставлень полонізмів та місцевих українських відповідників за матеріалами «Етимологічного словника української мови» [ЕСУМ 1982–2012]:

- аркуш** < п. arkusz < лат. arcus «дуга; лук; арка»; — укр. **листо́к** < псл. list «лист рослини; шматок тонкого матеріалу»;
- будувáти** < п. budować < свн. būden «будувати» — укр. **стро́їти** < псл. strojiti;
- дякую** < п. dziękuję < dzęk < свн. dank «подяка; дяка» — укр. **спасі́би** < др. съпаси бог;
- зі́чити** < п. [zyczyć] < «мазурований варіант літ. žyczyć» < *žytczyć < žytek «пожиток, ужиток» < žyć «жити» — укр. **бажа́ти** < псл. *bagti, bažēti;
- кб́дра** < п. kołdra < староітал. coltra «покриття, покривало» < нар.-лат. culcitra «подушка, матрац» < лат. culcita «те саме» — укр. **оді́яло** < рос. одеяло < др. одяти «одягати»;
- крéвний** < п. krewny «споріднений» — укр. **крóвний** < кров < псл. кгъвь;
- поже́жа** < п. [pożoga] < п. żag < псл. žagъ — укр. **пожа́р** < псл. žagъ;
- простира́дло** < п. prześcieradło < псл. [*prostěradlo] < [prostēratī] «простирати» — укр. **прóстина** < др. *простира < простирати;
- скр́оня** < п. skroń < псл. skornъ — укр. **висо́к** < висіти;
- тістечко** < п. ciasteczko < ciasto «тісто» < псл. tēsto — укр. **[пирóжне]** < рос. пирожное;
- цвях** < п. ćwiek, [ćwak] < нім. Zweg, Zweke «цвях» — укр. **гвіздóк** < псл. gvozď;
- цúкор** < п. cukier < нім. Zucker < італ. zucchero < араб. súkkar < давньоінд. śárkaṛā «галька, ринь, пісок; цукор-пісок» — укр. **са́хар** < грецьке σάκχαρ(ov);
- чекáти** < п. czekać < псл. čekati — укр. **жда́ти** < псл. žьdati;
- шка́рпéтка** < п. szkarpetka, застар. skarpetka < італ. scarpetta «черевичок» < scagra «черевинок» — укр. **носо́к** < псл. nosъ;

швидкий < п. [szwytki, świtki] «спритний, меткий, хвацький» < днн. swīd «сильний, спритний» — укр. **бистрий** < псл. *bystrь;
шкіра < п. skóra із субституцією **ó** — **i** (як у п. łóżko — укр. ліжка) — укр. **кожа** < псл. koža.

Лише в другій половині ХХ ст. за умов технічного прогресу й удосконалення засобів масової інформації (радіо, телебачення, інтернет, мобільний зв'язок тощо) загальноукраїнські літературні варіанти найпоширенішої запозиченої лексики стали загальнонародними, витісняючи діалектизми та регіоналізми.

Вплив польської мови на українську протягом кількох століть був значним, але не одностороннім. Сусідство України й Польщі та їх входження до спільних держав сприяли тому, що на різних історичних етапах польська мова зазнавала деяких впливів української мови на всіх мовних рівнях.

Вважається, що на фонетичному рівні під впливом української (почасти й білоруської) польська мова втратила первісне якісне розрізнення між колишніми короткими й довгими голосними, розрізнення між закритими і відкритими варіантами кожного звука, у ній зникло розрізнення rz < *rj і ż (morze) «море» вимовляється так само, як і może «може». У граматиці (синтаксисі) український вплив позначився на складнопідрядних реченнях зі спільним підметом, де модально-з'ясувальні та цільові підрядні речення замінилися інфінітивними зворотами, приєднаними до головного речення сполучниками żeby (iżby) «щоб, аби»: Przyszedłem, aby go zobaczyć [«Я прийшов, аби (щоб) його побачити»] [Ткаченко : 770].

Вплив української мови на польську найактивніше виявився у збагаченні її лексичного фонду українізмами. На різних історичних етапах польська мова запозичила значний обсяг (можливо, декілька сотень) українських слів. У фундаментальних словниках польської мови [Linde; SJP] та в лексикологічних працях польських дослідників [Boleski : 112, 139–140; Urbańczyk : 437–445; Beszta : 199–241; Jurkowski 1974 : 105–135; Minikowska : 172; Вінценз : 37–41; Rytter : 172; Kurzowa : 62; Jurkowski 1996–1997 : 49–56] зафіксовано багато українських (або за посередництвом української мови) запозичень різних лексико-тематичних груп. Зокрема, це побутова лексика (*chata, chmyz, czerep, czupryna, derka, holoble, holota, holysz, hultaj, duha, koromysło, korowaj, kutja, kureń, lemieszka, mamalyga, mereżka, namitka, sadyba, sobaka, tapczan* і т. ін.), історична лексика (*ataman, baskak, czajka, czumak, дума, hajdamak, kniaź, kozak, nahajka, opryszek* та ін.), ботанічні терміни (*ajer, bodiak, czeremcha, czereśnia, hreczka, huba* «гриб-трутовик», *oczeret, płoskoń* і т. ін.), анімальна лексика (*berkut, borsuk, buhaj, derkacz, tosomak, sobaka, czereda, szarończa, zazula* і т. ін.), назви місцевостей (*bajrak, basztan, halawa, jar, jaruga, kurhan, lewada, lug, lyman, porohy, step* і т. ін.), назви дій (*bajdykować, balamucić, borykać się, buszować, hodować* «вирощувати», *harować, holubić, mówić, kalamucić, czwanić się* і т. ін.) тощо.

Систематичний процес запозичання українізмів у польську мову розпочався в період європейського Бароко. «Українські лексичні елементи з'являються в польських текстах із середини ХVІ ст., тобто з початком мови польського ренесансу. У польській мові ХV ст. їх майже немає, а в ХVІІ ст. лексичні елементи вже звичні в поетичних текстах. Це означає, що польська мова вже опинилася під великим впливом української» [Вінценз : 39]. Спо-

чатку українізми проникали в барокову пасторальну поезію, а згодом вони стали ознакою високого стилю.

В епоху польського романтизму XIX ст. з його культом почуттів людини, увагою до особистості, її індивідуальних рис, захопленням фольклором, польські письменники, які походили з українських земель або тісно контактували з Україною, прагнули пов'язати свою творчість з культурою народу, серед якого вони жили, з його історичними і фольклорними традиціями. У цей період використання української лексики в польській художній літературі відбувалося особливо інтенсивно, і її стали вживати й письменники з етнічно польських земель. Саме польський романтизм «дав найбільш відомі постаті польських письменників, які у своїх творах вживали українські лексичні елементи; він також надав цій традиції такого розмаху і розвитку, що сила її інерції мала помітний вплив і на післяромантичні десятиліття літературного розвитку» [Совтис : 348].

З часом деякі українські запозичення вийшли з ужитку, але більшість українізмів увійшла до лексичного складу польської мови.

Підсумовуючи все сказане, варто зазначити, що в дослідженні українсько-польських взаємин на етногенетичному й мовному рівнях ще залишається чимало білих плям і не до кінця з'ясованих проблем. Подальші успіхи в їх розв'язанні залежатимуть від об'єктивності й неупередженості дослідників з обох боків, відмови від застарілих догм і повної деполітизації наукових пошуків, а також від використання нових підходів і методів дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

- Баран В. Д. Славяне в середині I тисячелеття н. е. *Проблеми етногенеза славян*. Київ: Наук. думка, 1978. С. 5–37.
- Баран В. Д., Баран Я. В. Історичні витоки українського народу. Київ: Генеза, 2005. 206 с.
- Баран В. Д., Максимов Е. В., Смиленко А. Т. Етнокультурная карта Украинской ССР в I тыс. н. э. Київ: Наук. думка, 1985. 182 с.
- Вакуленко Л. В. Прикарпатьє в первой половине I тысячелетия н. э. *Тез. докл. сов. делегации на V Междунар. конгр. славян. археологии*. Москва, 1985. С.15–16.
- Вінценз А. До проблеми українсько-польських мовних контактів. *Мовознавство*. 1991. № 5. С. 37–41.
- Гонтарук Л. Характер запозичень із польської мови в українську XVI — першої половини XVII ст. *Проблеми слов'янознавства*. 2004. Вип. 54. С.78–103.
- Греч Н. И. Опыт истории русской литературы. Санкт-Петербург: Тип. Н. Греча, 1822. 391 с.
- Етимологічний словник української мови. Київ : Наук. думка, 1982–2012. Т. 1–6.
- Железный А. Правда об украинском языке и проблема двуязычия. Київ, 1995.
- Железный А. Происхождение русско-украинского двуязычия в Украине. Київ, 1998. 107 с.
- Иордан. О происхождении и деяниях гетов. Getica. Москва: Изд-во восточной л-ры, 1960. 436 с.
- Крип'якевич І. Історія України. Вид. 2-е, переробл. і доп. Львів: Світ, 1992. 560 с.
- Кухаренко Ю. В. Археология Польши. Москва: Наука, 1969. 240 с.
- Лемке М. К. Эпоха цензурных реформ 1859–1865 гг. Санкт-Петербург, 1904. 540 с.
- Літопис руський / пер. з давньорус. Л. Є. Махновця; відп. ред. О. В. Мишанич. Київ : Дніпро, 1989. 590 с.
- Ломоносов М. В. Труды по филологии. *Полное собрание сочинений 1739–1758 гг.*: в

- 11 т. Москва; Ленинград: АН СССР, 1952. Т. 7. 995 с.
- Матвійас І. Г. Варіанти української літературної мови. Київ, 1998. 162 с.
- Півторак Г. П. Формування і діалектна диференціація давньоруської мови. Київ : Наук. думка, 1988. 280 с.
- Півторак Г. Українці: звідки ми і наша мова. Дослідження, факти, документи. Київ : Віпол, 2014. 279 с.
- Приходнюк О. М. Археологічні пам'ятки Середнього Подніпров'я VI–IX ст. н. е. Київ : Наук. думка, 1980. 149 с.
- Приходнюк О. М. К вопросу о присутствии антов в карпатско-дунайских землях. *Славяне на Днепре и Дунае*. Киев : Наук. думка, 1983. С. 180–191.
- Повесть временных лет. *Памятники литературы Древней Руси* / ред. Д. С. Лихачев, Л. А. Дмитриев, Москва : Худож. лит., 1978. 413с.
- Радзивилловская летопись. *Полное собрание русских летописей* / ред. М. Д. Приселков. Ленинград : Наука, 1989. Т. 38. 177 с.
- Русанівський В. М. Історія української літературної мови. Вид. 2-е, доп. і переробл. Київ: АртЕК, 2002. 392 с.
- Русанова И. П. Славянские древности V–VII вв. Культура пражского типа. Москва: Наука, 1976. 216 с.
- Рыбаков Б. А. Исторические судьбы праславян. *История, культура, этнография и фольклор славянских народов: VIII Междунар. съезд славистов: докл. сов. делегации*. Москва, 1978. С. 182–196.
- Рыбаков Б. А. Город Кия. *Вопр. истории*. 1980. № 5. С. 32–41.
- Рыбаков Б. А. Новая концепция предыстории Киевской Руси: (Тезисы). *История СССР*. 1981. № 2. С. 40–59.
- Рыбаков Б. А. Киевская Русь и русские княжества XII–XIII вв. Москва: Наука, 1982. 599 с.
- Седов В. В. Формирование славянского населения Среднего Поднепровья. *Сов. археология*. 1972. № 4. С. 122–125.
- Седов В. В. Происхождение и ранняя история славян. Москва: Наука, 1979. 182 с.
- Седов В. В. Восточные славяне в VI–XIII вв. Москва: Наука, 1982. 328 с.
- Совтис Н. Вплив української мови на формування лексичного складу польської мови XIX ст. *Наук. зап. Нац. ун-ту «Острозька академія». Серія філол.* 2011. Вип. 19. С. 347–353.
- Ткаченко О. Б. Українсько-польські мовні контакти. *Українська мова. Енциклопедія*. Вид. 3-є, зі змінами і доп. Київ, 2007.
- Третьяков П. Н. Раннесредневековые восточнославянские древности. Ленинград: Наука, 1973. 250 с.
- Трубачев О. Н. Ранние славянские этнонимы – свидетели миграции славян. *Вопр. языкознания*. 1974. № 6. С. 48–67.
- Трубачев О. Н. Языкознание и этногенез славян. Древние славяне по данным этимологии и ономастики. *Вопр. языкознания*. 1982. № 4. С. 10–26.
- Чапленко В. Історія нової української літературної мови. Нью-Йорк, 1970. 448 с.
- Beszta A. Z badań nad wschodniosłowiańskimi wpływami językowymi w polszczyźnie romantyków. *Rozprawy Komisji Językowej ŁTN*. 1971. Т. XVII. 199–241.
- Boleski A. Słownictwo Juliusza Słowackiego (1825–1849). Łódź: Zakład im. Ossolińskich. 1956. 246 s.
- Słownik języka polskiego / pod. red. Doroszewskiego W. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe. 1958–1969. Т. I–XI.
- Jurkowski M. Ukrainizmy w języku Juliusza Słowackiego: Z dziejów stosunków literackich polsko-ukraińskich. Wrocław: PAN, 1974. 105–133.
- Jurkowski M. Step ukraiński w języku polskim. *Annales*. 1996–1997. Т. 14–15. 49–56.
- Klemensiewicz Z. Historia języka polskiego. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo

- Naukowe, 1976. 350–352.
- Kostrzewski J. Prasłowiańszczyzna. Zarys dziejów i kultury Prasłowian. Poznań: Księgarnia Akademicka, 1946. 164 s.
- Kurzowa Z. O mowie polaków na kresach wschodnich. Kraków: PAN, (1993). 64 s.
- Lehr-Splawiński T. Wzajemne wpływy polsko-ukraińskie w dziedzinie językowej. Kraków, 1928. 20 s.
- Lehr-Splawiński T O pochodzeniu i praojczyźnie Słowian. Poznań: Wydawn. Instytutu Zachodniego, 1946. 237 s.
- Lehr-Splawiński T. Rozmieszczenie geograficzne prasłowiańskich nazw wodnych. *Rocznik Sławistyczny*. 1960. XXI, 5–22.
- Lehr-Splawiński T. Wzajemne wpływy polsko-ruskie w dziedzinie językowej. *Studia i szkice wybrane*. Warszawa, 1966. 130–142.
- Linde S. Słownik języka polskiego. Lwów, 1854–1860.
- Martel A. La langue polonaise dans les pays ruthènes, Ukraine et Russie Blanche. 1569–1667. Lille, 1938.
- Minikowska T. Wyrazy ukraińskie w polszczyźnie XVII wieku. Warszawa, Poznań, Toruń : PWN, 1980. 172 s.
- Moszyński K. Pierwotny zasięg języka prasłowiańskiego. Wrocław ; Kraków: PAN, (1957). 332 s.
- Niederle L. Slovanské starožitnosti. Praha. 1902–1912. T. 1–3.
- Powieść minionych lat. [w] *Kroniki staropolskie /* wybor, wstęp i oprac. F. Sielicki. Warszawa: Ossolineum 1987
- Richhardt R. Polnische Lehnwörter im Ukrainischen. Berlin, 1957. 122 S.
- Rospond S. Prasłowiane w świetle onomastyki. *I Międzynarodowy kongres archeologii słowiańskiej*. Wrocław ; Warszawa ; Kraków, 1968. T. 1. 109–170.
- Rudnicki M. Prasłowiańszczyzna – Łechia – Polska. Poznań: PAN, 1959. T 1. 280 s.
- Rytter G. Wschodniosłowiańskie zapożyczenia leksykalne w polszczyźnie XVII wieku. Łódź: Wydawn. Uniwersytetu Łódzkiego, 1992. 172 s.
- Słownik języka polskiego: Karłowicz J., Kryński A. & Niedźwiedzki W. T. 1–8. Warszawa: Nakładem prenumeratorów i Kasy im. Mianowskiego. (1900–1927).
- Stang Chr. S. Die westrussische Kanzleisprache des Grossfürstentums Littauen. Oslo: I Kommissjon hos Jacob Dybwad, 1935. 116 S.
- Urbańczyk S. Charakterystyka staropolskich zapożyczeń wyrazowych z języka ukraińskiego. *Studia linguistica in honorem Taddeai Lehr-Splawiński*. Warszawa: PAN, 1963. 437–444.

REFERENCES

- Baran V. D. (1978). Slavyane v seredine I tysyacheletiya n. e. Problemy etnogeneza slavyan. Kiev: Naukova dumka, 5–37. [In Russian].
- Baran V. D., Baran Ya. V. (2005). Istorychni vytoky ukrainskoho narodu. Kyiv: Heneza, 206 s. [In Ukrainian].
- Baran V. D., Maksimov E. V. & Smilenko A. T. (1985). Etnokul'turnaya karta Ukrainskoj SSR v I tys. n. e. Kiev: Naukova Dumka, 182 s. [In Russian].
- Besza A. (1971). Z badań nad wschodniosłowiańskimi wpływami językowymi w polszczyźnie romantyków. *Rozprawy Komisji Językowej ŁTN*, (t. XVII), 199–241.
- Boleski A. (1956). Słownictwo Juliusza Słowackiego (1825–1849). Łódź: Zakład im. Ossolińskich, 246 s.
- Chaplenko V. (1970). Istoriia novoi ukrainskoi literaturnoi movy. New York, 448 s. [in Ukrainian].
- Dmitriyev L. A., Likhachev D. S. (red). Povest vremennykh let. (1978). Pamyatniki literatury Drevney Rusi. Moskva: Khudozhestvennaya literatura, 413 s. [In Russian].

- Doroszewski W. (red.). (1958–1969). Słownik języka polskiego, (t. I–XI). Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe.
- Etymolohichnyi slovnyk ukraïnskoi movy, (vol 1–6.) Kyiv : Naukova dumka, 1982–2012.
- Grech N. I. (1822). Opyt istorii russkoy literatury. Sankt-Peterburg: Tip. N. Grecha. [In Russian].
- Hontaruk L. (2004). Kharakter zapozychen iz polskoi movy v ukraïnsku XVI — pershoi polovyny XVII st. *Problemy slovianoznavstva*, (54), 78–103. [In Ukrainian].
- Iordan. (1960). O proiskhozhdenii i deyaniyakh getov. Getica. Moskva: Izd-vo vostochnoy l-ry. [In Russian].
- Jurkowski M. (1974). Ukrainizmy w języku Juliusza Słowackiego: Z dziejów stosunków literackich polsko-ukraińskich. Wrocław: PAN, 105–133.
- Jurkowski M. Step ukraiński w języku polskim. *Annales. 1996–1997*, (T. 14–15), 49–56.
- Klemensiewicz Z. (1976). Historia języka polskiego. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 350–352.
- Kostrzewski J. (1946). Prasłowiańszczyzna. Zarys dziejów i kultury Prasłowian. Poznań: Księgarnia Akademicka.
- Krypiakievych I. (1992). Istoriiia Ukrainy (2-he vyd., pererobl. i dop). Lviv: Svit. [In Ukrainian].
- Kukhareno Yu. V. (1969). Arkheologiya Polshi. Moskva: Nauka, 240 s. [In Russian].
- Kurzowa Z. (1993). O mowie polaków na kresach wschodnich. Kraków: PAN.
- Lehr-Splawiński T. (1928). Wzajemne wpływy polsko-ukraińskie w dziedzinie językowej. Kraków.
- Lehr-Splawiński T (1946). O pochodzeniu i praojczyźnie Słowian. Poznań: Wydawn. Instytutu Zachodniego.
- Lehr-Splawiński T. (1960). Rozmieszczenie geograficzne prasłowiańskich nazw wodnych. *Rocznik Slawistyczny*, (XXI), 5–22.
- Lehr-Splawiński T. (1966). Wzajemne wpływy polsko-ruskie w dziedzinie językowej. *Studia i szkice wybrane*. Warszawa, 130–142.
- Lemke M. K. (1904). Epokha tsenzurnykh reform 1859–1865 gg. Sankt-Peterburg. [In Russian].
- Linde S. (1854–1860). Słownik języka polskiego. Lwów.
- Lomonosov M. V. (1952). Trudy po filologii. *Polnoye sobraniye sochineniy 1739–1758 gg: v II t.* (t. 7). Moskva; Leningrad: AN SSSR. [In Russian].
- Martel A. (1938). La langue polonaise dans les pays ruthènes, Ukraine et Russie Blanche. 1569–1667. Lille.
- Matviias I. H. (1998). Varianty ukraïnskoi literaturnoi movy. Kyiv. [In Ukrainian].
- Minikowska T. (1980). Wyrazy ukraińskie w polszczyźnie XVII wieku. Warszawa, Poznań, Toruń : PWN.
- Moszyński K. (1957). Pierwotny zasięg języka prasłowiańskiego. Wrocław ; Kraków: PAN.
- Myshanych O. V. (resp. ed.). (1989). Litopys ruskyi. Per. z davnorus. L. Ye. Makhnovtsia. Kyiv: Dnipro. [in Ukrainian].
- Niederle L. (1902–1912). Slovanské starožitnosti T. 1–3. Praha.
- Pivtorak H. P. (1988). Formuvannia i dialektna dyferentsiatsiia davnoruskoi movy. Kyiv : Naukova dumka. [in Ukrainian].
- Pivtorak H. (2014). Ukraïntsi: zvidky my i nasha mova. Doslidzhennia, fakty, dokumenty. Kyiv : Vipol. [in Ukrainian].
- Powieść minionych lat. (1987). *Kroniki staropolskie. (F. Sielicki, comp.)*. Warszawa: Ossolineum.
- Priselkov M. D. Radzivilovskaya letopis. (1989). Polnoye sobraniye russkikh letopisey, (vol. 38). Leningrad: Nauka. [In Russian].
- Prykhodniuk O. M. (1980). Arkheolohichni pamiatky Serednioho Podniprovia VI–IX st. n. e. Kyiv : Naukova dumka. [in Ukrainian].

- Prykhodniuk O. M. (1983). K voprosu o prisutstvii antov v karpatsko-dunaiskikh zemliakh. Slavyane na Dnepre i Dunae. Kiev: Naukova dumka. 180–191. [In Russian].
- Richhardt R. (1957). Polnische Lehnwörter im Ukrainischen. Berlin.
- Rospond S. (1968). Prasłowiane w świetle onomastyki. I Międzynarodowy kongres archeologii słowiańskiej, (T. 1). Wrocław ; Warszawa ; Kraków, 109–170.
- Rudnicki M. (1959). Prasłowiańszczyzna — Lechia — Polska, (T. 1). Poznań : PAN.
- Rusanivskiy V. M. (2002). Istoriiia ukrainskoi literaturnoi movy. (2-he vyd. dop. i pererobl.) Kyiv: ArtEK. [in Ukrainian].
- Rusanova I. P. (1976). Slavianskie drevnosti V–VII vv. Kultura prazhskogo tipa. Moskva: Nauka. [In Russian].
- Rybakov B. A. (1978). Istoricheskie sudby praslavyan. *Istoriya, kultura, etnografiya i folklor slavianskikh narodov: VIII Mezhdunarodnyi s'ezd slavistov: doklady sovetskoy delegatsii*. Moskva, 182–196. [In Russian].
- Rybakov B. A. (1980). Gorod Kiya. *Voprosy istorii*, (5), 32–41. [In Russian].
- Rybakov B. A. (1981). Novaya koncepciya predystorii Kievskoj Rusi: (Tezisy). *Istoriya SSSR*, (2), 40–59. [In Russian].
- Rybakov B. A. (1982). Kievskaya Rus' i russkie knyazhestva XII–XIII vv. Moskva: Nauka. [In Russian].
- Rytter G. (1992). Wschodniosłowiańskie zapożyczenia leksykalne w polszczyźnie XVII wieku. Łódź: Wydawn. Uniwersytetu Łódzkiego.
- Sedov V. V. (1972). Formirovanie slavyanskogo naseleniya Srednego Podneprov'ya. *Sovetskaya arheologiya*, (4), 122–125. [In Russian].
- Sedov V. V. (1979). Proiskhozhdenie i rannyya istoriya slavyan. Moskva: Nauka. [In Russian].
- Sedov V. V. (1982). Vostochnye slavyane v VI–XIII vv. Moskva: Nauka. [In Russian].
- Sovtys N. (2011). Vplyv ukrainskoi movy na formuvannia leksychnoho skladu polskoi movy XX st. *Naukovi zapysky Nats. un-tu "Ostrozka akademiia". Seriiia filolohichna*, (vyp.19), 347–353. [in Ukrainian].
- Stang Chr. S. (1935). Die westrussische Kanzleisprache des Grossfürstentums Littauen. Oslo: I Kommissjon hos Jacob Dybwad.
- Tkachenko O. B. (2007). Ukrainsko-polski movni kontakty. *Ukrainska mova. Entsiklopediia* (3-e vyd., zi zminamy i dop.). Kyiv, 2007. [in Ukrainian].
- Tret'yakov P. N. (1973). Rannesrednevekovye vostochnoslavyanskije drevnosti. Leningrad: Nauka. [In Russian].
- Trubachev O. N. (1974). Rannie slavyanskije etnonimy — svideteli migracii slavyan. *Voprosy yazykoznanija*, (6), 48–67. [In Russian].
- Trubachev O. N. (1982). Yazykoznanie i etnogenez slavyan. *Drevnie slavyane po dannym etimologii i onomastiki. Voprosy yazykoznanija*, (4), 10–26. [In Russian].
- Urbańczyk S. (1963). Charakterystyka staropolskich zapożyczeń wyrazowych z języka ukraińskiego. *Studia lingvistica in honorem Taddeai Lehr-Splawiński*. Warszawa: PAN, 437–444.
- Vakulenko L. V. (1985). Prikarpatye v pervoy polovine I tysyacheletiya n. e. *Tezisy dokladov sovetskoy delegatsii na V Mezhdunar. kongr. slavyan. arkeologii*. Moskva, 15–16. [In Russian].
- Vintsenz A. (1991). Do problemy ukrainsko-polskykh movnykh kontaktiv. *Movoznavstvo*, (5), 37–41. [In Ukrainian].
- Zheleznyy A. (1995). Pravda ob ukrainskom yazyke i problema dvuyazychiya. Kiev. [In Russian].
- Zheleznyy A. (1998). Proiskhozhdenie russko-ukrainskogo dvuyazychiya v Ukraine. Kiev. [In Russian].

H. P. PIVTORAK

O. O. Potebnia Institute of Linguistics of the National Academy of Sciences
of Ukraine, Kyiv, Ukraine

E-mail: muzling@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-0646-694X>

EARLY UKRAINIAN-POLISH ETHNIC AND LINGUISTIC RELATIONS

In this paper, the author discusses ethnic and linguistic relations between the Ukrainians and the Poles, viewing them in historical retrospect. The intermediate position of Ukraine between Poland and Russia gave rise to political speculations about the identity of the Ukrainian nation as well as the Ukrainian language. Pointing out that adherents of Russian imperialist chauvinism have considered the Ukrainians «Polonized Russians», and the Ukrainian language «a Russian-Polish dialect», he gives a detailed account of the main periods of the history of this chauvinist fake and stresses that unscientific views concerning Ukrainian have mostly been disseminated by authorities and have been spread among the general public rather than professional philologists. On the other hand, some Polish politicians claimed that the Ukrainians were Russified Poles.

Employing a viable scientific basis, the author elucidates prehistoric ethnic processes in the Vistula-Oder and Dnieper areas and the stages of the parallel genesis of the Ukrainians and the Poles as separate ethnic entities in the second half of the 1st millennium A.C. as well as the original identity of their respective languages. He shows that the right-bank Ukrainian dialects were directly influenced by Polish only after the disintegration of Kyivan Rus', when Ukrainian territories were included in the Great Duchy of Lithuania and the Polish-Lithuanian Commonwealth; the influence, however, was not strong enough to essentially change the structure of Ukrainian. The author also gives detailed information on the mid-19th century borrowing of Polish words, mostly scientific-cultural and technical terms, emphasizing that these only came into the West Ukrainian, or Galician, variant of Standard Ukrainian through artistic and scientific literature. These borrowings were then used in the formation of unified Standard Ukrainian on the basis of Middle-Dnieper subdialects in the first half of the 20th c.

Coincidentally, the article highlights the reverse process that also took place at the various stages of history, with the Polish language being influenced by the Ukrainian and borrowing numerous words from it.

Keywords: archeological culture, Polians, Poles, language influence, words of Polish origin, neologisms, lexical borrowings, Polish mediation, language interference, vernacular, Ukrainian lexis.

Дата надходження до редакції — 09.01.2020

Дата затвердження редакцією — 16.01.2020